ISSN: 2181-3906
2025

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 4 / ISSUE 2 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

BUXORO AMIRLIGIDA DASTLABKI ARXIVLARNI SHAKLLANISHI

Muyiddinov Bekali

Buxoro viloyati Osiyo xalqaro universiteti Tarix fani o'qituvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.14902908

Annotatsiya. *Ushbu maqola orqali Buxoro amirligida arxiv hujjatlarining shakllanishi, taraqqiyoti, ularni mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilishi tarixi haqida fikr yuritiladi.*

Tayanch so'zlar: *Buxoro amirligi, Qo'shbegi arxivi, Rossiya, Buxoro Xalq Nozirlar Kengashi, Xiva, Qo'qon, Kutubxona, Amir Olimxon, Mirzo Nasrullo, V.V. Bartold, V.L. Vyatkin.*

THE FORMATION OF EARLY ARCHIVES IN THE BUKHARA EMIRATE

Abstract. *This article discusses the history of the formation and development of archival documents in the Bukhara Emirate, their study by local and foreign researchers.*

Keywords: *Bukhara Emirate, Qoshbegi Archive, Russia, Bukhara Council of People's Observers, Khiva, Kokand, Library, Amir Olimkhan, Mirzo Nasrullo, V.V. Bartold, V.L. Vyatkin.*

ОБРАЗОВАНИЕ ПЕРВЫХ АРХИВОВ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ

Аннотация. *В статье рассматривается формирование и развитие архивных документов в Бухарском эмирате, а также история их изучения отечественными и зарубежными исследователями.*

Ключевые слова: *Бухарский эмират, Архив Кошбеги, Россия, Бухарский совет народных наблюдателей, Хива, Коканд, Библиотека, Амир Олимхан, Мирзо Насрулло, В.В. Бартольд, В.Л. Вяткин.*

1920-yil 2-sentyabrda Buxoro amirligi Rossiya qo'shinlari hujumi tufayli ag'darildi.

Amirlikdagi asori-atiqalar, amir xazinasi, turli boyliklar, nodir kitoblar Markazga jo'natildi. Biroq, Buxoro amirlining arxivi ark yerto'lasida saqlanib qolgan edi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi I-126-jamg'armada saqlanayotgan Buxoro amirligiga qarashli bo'lgan "Qo'shbegi arxivi" XIX – XX asr boshlarigacha bo'lgan davrni qamrab oladi va ulardagi ma'lumotlar, asosan, Buxoro amirligiga oiddir. Qo'shbegi arxivining mavjudligi Xiva va Qo'qon xonligi arxivi ochilgunga qadar, "O'rta Osiyo xonliklarida hech qanday arxiv bo'lmagan" kabi e'tirozlarga o'rin qoldirmaydi. Bu arxivlarning 1930-yildan keyin ochilishi natijasida, nafaqat Buxoro amirlgida, balki O'rta Osiyo mintaqasida xonliklarda XIX – XX asr boshlaridagi davlatchilik tarixiga oid qimmatli yozma manbalar vujudga keldi. Natijada, ushbu yozma

manbalar orqali hujjatlardagi ma’lumotlarni to’ldirish, ayrim sohalarni qayta ko’rib chiqish imkoniyatlari ham tug’ildi. 1931-yilda Buxoro muzeyi xodimlari tomonidan Ark yerto’lasidan topilgan Qo’shbegi arxivi 1933-yilda Toshkentga – Markaziy davlat arxiviga olib kelingan.

Buxoro Xalq Sovet Respublikasi ma’naviy ishlar noziri Musojon Saidjonov tomonidan berilgan ma’lumotlarga ko’ra Buxoro amirligida ikki turdagi arxiv hujjatlari mavjud bo’lib, ular: 1) amirlik devonxonasi arxiv hujjatlari; 2) Buxoro amirligi qo’shbegisi arxividan iborat bo’lgan. Amirlik devonxonasi arxiv hujjatlarini hukmdorlar o’z qarorgohlarida saqlagan. Masalan, amir Muzaffar ularni Shirbudunda saqlangan bo’lsa, uning o’g’li Abdulahad arxiv hujjatlarini o’zi bilan Karmanadagi qarorgohiga olib ketgan edi. Amir Olimxon davrida esa hujjatlar Buxoro shahriga olib kelingan. Amir devonxonasiga parvonachi javobgar bo’lgan. Tadqiqotchi M.A. Abduraimovning fikriga ko’ra Buxoro amirligi devonxonasi hujjatlari Buxoro bosqini vaqtida qizil askarlar tomonidan olib ketilgan va uning keyingi taqdiri noma’lumligicha qolib ketgan. Bugungi kunga kelib, O’zbekiston Respublikasi MDAning “Buxoro amirligi qo’shbegi boshqarmasi” I-126 fondida Buxoro amirligi devonxonasi arxiviga tegishli 5000 ga yaqin hujjat saqlanib, ularning hammasi qo’shbegi nomiga yuborilganligi uchun qo’shbegi arxivi hujjatlari tarkibiga kiritilgan. Buxoro amirligi Qo’shbegi arxivi o’z davrining ilg’or kishisi bo’lgan qo’shbegi Mirzo Nasrullo davri (1910–1917yy.)dan boshlab tizimlashtirib, tartibga solinib ikki qismga: ichki va tashqi (xorijiy) ishlarga doir hujjatlarga bo’lingan. Hujjatlar yerto’lada sandiqlarda saqlangan. Biroq, undan keyingi qo’shbegi. Usmonbek hujjatlarni saqlashga sovuqqonlik bilan yondashgani to’g’risida ma’lumotlar mavjud. Buxoro amirligi sovet hokimiyati tomonidan bosib olinishi vaqtida militsiya va ChK organlari tomonidan Ark yerto’lasidan bir necha hujjatlar saqlangan sandiqlarni topganlar. Hujjatlarning bir qismi tokchalar va yerda yotgan bo’lgan.

Ma’lumotlarga ko’ra mazkur hujjatlar amir amaldorlari tomonidan tashlab ketilgan davlat hujjatlari bo’lgan. Nazorat organlari ushbu hujjatlarni tartibsiz hamda hech qanday ro’yxatsiz qutilarga joylab, Buxoro Xalq Nozirlar Kengashiga yuborgan. Ushbu hujjatlar BXSR tashqi ishlar nozirligi binosining yerto’lasida O’zSSR tuzilgunga qadar saqlangan. 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish paytida Muso Saidjonov raisligida hujjatlarning ma’lum qismi dalolatnoma tuzilib, Buxoro Davlat kutubxonasiga topshirilgan. Dalolatnomaga 69 ta bog’lam, 52 ta daftar, 50 ta kitob shaklida sharq hujjatlari kiritilgan. Davlat kutubxonasida saqlanib kelingan qo’shbegi arxivining bir qismi M.R. Hakimov tomonidan tartibga solingan. 1932-yil 1-dekabrida Kutubxona Sharq sho’basi vakili Nurullaev tomonidan Buxoro viloyat arxiv byurosiga topshirilgan.

Keyinchalik Buxoro viloyat arxiv byurosi mudiri Haydarov yuqoridagi hujjatlarga qo’shimcha tarzda qo’shbegining yana ikki daftarini Buxoro Davlat muzeyiga topshirgan.

Arxivning ikkinchi qismi Buxoroda sovet hukumati o’rnatilgandan so’ng 1920-yil sentyabr oyining boshlarida BXSRga yuborilgan Markaziy arxiv ishi boshqarmasi (MAIB) bosh boshqaruvchisi D.I. Nechkin boshchiligida sharqshunoslar: akademik V.V. Bartold va A.E. Shmidt, Narkompros kutubxona bo’limi boshlig’i A.A. Garitskiy, Sharqshunoslik institutining direktori M.S. Andreev, arxeolog va MAIBning ilmiy xodimi V.L. Vyatkinlardan iborat maxsus komissiya tomonidan shakllantiriladi. Komissiyaga zudlik bilan hududdagi arxiv hujjatlari, qo’lyozma kitoblar, qadimgi san’at namunalarini asrash bo’yicha choralar ko’rish vazifasi yuklatiladi.

REFERENCES

1. Алимов И, Эргашев Ф, Бўтаев А. Архившунослик / Ўкув кўлланма. – Тошкент: Шарқ, 1997.
2. Алимов И.А. Архившунослик / Ўкув кўлланма. – Андижон: АДУ, 2005.
3. Аминов М. ва бошк. Иш юритиш (амалий кўлланма). – Тошкент: ЎзМЭ, 2000
4. Muyiddinov, B. (2023). XII-XIII ASRLAR DAVRIDA BUXORODA ILM – FANNING RIVOJLANISHI. SCHOLAR, 1(28), 341–345. https://doi.org/10.5281/zenodo.10027071
5. Muyiddinov Bekali. (2023). MO’G’ULLAR BOSQINI DAVRIDA BUXORONING AYANCHLI TAQDIRI. TADQIQOTLAR.UZ, 25(2), 212–215. Retrieved from http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/308
6. Muyiddinov Bekali. (2023). THE ROLE OF BUKHARA AND OTHER CITIES IN THE MILITARY ART AND ARMY STRUCTURE OF KHOREZMSHAHS . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 35(3), 55–58. Retrieved from https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10035
7. Muyiddinov, B. (2024). BARTHOLD'S "СОЧИНЕНИЯ. ТОМ I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ" THE HISTORY OF THE CREATION OF THE WORK. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(1), 699–702. https://doi.org/10.5281/zenodo.10552555
8. Muyiddinov, B. (2024). THE ROLE OF MILITARY REFORMS IN THE BUKHARA KHANATE IN THE LIFE OF THE STATE UNDER THE SHAYBANIDS. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(2), 646–648. https://doi.org/10.5281/zenodo.10668887

9. MB Bahodir o’g’li. (2024). Military Art of Turkish Khaganate in the Early Middle Ages. European Journal of Innovation in Nonformal Education, 4(16), 223–227. https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2705/2586
10. XORAZMSHOHIDLAR DAVLATI HAYOTIDA TURKON XOTUNNING O’RNI. (2024). MEDICINE, PEDAGOGY AND TECHNOLOGY: THEORY AND PRACTICE, 2(4), 463-469. https://universalpublishings.com/index.php/mpttp/article/view/5192
11. Muyiddinov Bekali Bahodir o'g'li. (2024). The coronation and campaigns of Alexander The Great. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(5), 400–412. https://doi.org/10.5281/zenodo.11222912
12. Muyiddinov Bekali. (2024). COVERAGE OF LEGAL ISSUES IN "AVESTO". МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(6), 222–230. https://doi.org/10.5281/zenodo.12191420
13. MUYIDDINOV BEKALI, & QORYOG’DIEV Z. (2022). ABOUT THE CONQUEST OF BUKHARA BY THE KHOREZMSHAHS. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(3), 158–161. Retrieved from https://www.ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/383
14. Muyiddinov Bekali Bahodir o’g’li. (2024). History of State Institutions in the Kushan State, Which Founded Statehood on the Territory of Central Asia. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 4(9), 184–188. Retrieved from https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/4070
15. Bahodir o’g’li, M. B. (2024). Avesto is an Ancient Written Monument Containing Information About the Life of the Peoples of Central Asia. *Miasto Przyszłości*, *53*, 970–975. Retrieved from https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4982
16. Muyiddinov Bekali. (2024). SOMONIYLAR DAVLATIDA HARBIYLARGA BERILGAN E'TIBOR VA HARBIY SAN'AT. https://doi.org/10.5281/zenodo.14209121
17. Muyiddinov Bekali. (2024). O'ZLIKNI NAMOYON QILISHDA XALQ DOSTONLARINING AMALIY AHAMIYATI VA KITOBIY DOSTONLARNING O'ZIGA XOSLIGI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14528916
18. Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li, Muyiddinov Begali Bahodir o'g'li, & Boltayev Oxun Obid o'g'li. (2025). IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14605977

18. Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li, Muyiddinov Begali Bahodir o'g'li, & Boltayev Oxun Obid o'g'li. (2025). YOSHLAR DUNYOQARASHI SHAKLLANISHIDA MILLIY TARBIYA VA TA'LIMNING AHAMIYATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14606021
19. Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li, Muyiddinov Begali Bahodir o'g'li, & Boltayev Oxun Obid o'g'li. (2025). BUXORO AMIRLIGIDA 1900-1910-YILLARDAGI IJTIMOIY-SIYOSIY HAYOT. https://doi.org/10.5281/zenodo.14606101
20. Muyiddinov Bekali. (2025). ILK O'RTA ASRLARGA OID MUG' ARXIVINING TOPILISHI VA O'RGANILISHI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14680881
21. Muyiddinov Bekali Bahodir o'g'li, & Tursuntoshova Sabrina Toshpo'lat qizi. (2025). ABU RAYHON BERUNIY ILMIY MEROSIDA TARIX FANINING O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14735052
22. Gadayeva Mohigul Muxamedovna, Toshpo`latova Shaxnoza Shuhratovna, & Muyiddinov Bekali. (2025). TARIX DARSLARINI O`QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14863055
23. Muyiddinov Bekali, Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna, & Gadayeva Mohigul Muxamedovna. (2025). TEMURIYLAR DAVRIDA KUTUBXONACHILIK, HUJJATCHILIK VA ISH YURITISHNING O'ZIGA XOSLIGI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14863114
24. Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna, Gadayeva Mohigul Muxamedovna, & Muyiddinov Bekali. (2025). BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGINI TARKIB TOPTIRISH MODELI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14863169
25. Gulyamov, A. A. (2024). JAMIYATIMIZNING IJTIMOIY-IQTISODIY, MA'NAVIY-MADANIY SOHALARIDA OILANING ROLI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, *36*(2), 149-153.
26. Azizovich, G. A. (2024). Trade Relations of Population in Bukhara Emirate, Shariah Rules and Regulations in Commercial Affairs, Partnership Relations. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *4*(9), 189-194.
27. Azizovich, G. A. (2024). Family-Marriage and Inheritance Relations of the Population in the Bukhara Emirate. *Miasto Przyszłości*, *53*, 964-969.
28. Gulyamov, A. (2024). BUXORO MUZEYNING TASHKIL TOPISHI TARIXI. *Modern Science and Research*, *3*(12), 659-667.

29. Gulyamov, A., & Ashurov, D. (2025). CHANGES IN THE LIFE OF THE WORLD'S COUNTRIES AFTER WORLD WAR II. *Journal of universal science research*, *3*(1 (Special issue)), 333-341.
30. Gulyamov, A. (2025). MANG ‘ITLAR SULOLASI DAVRIDA DAVLAT BOSHQARUVI, TUZUMI VA ICHKI SIYOSATI. *Modern Science and Research*, *4*(1), 790-798.
31. Yunusovich, H. M. (2024). The Formation, Development and Role of the High Seljuk Empire Founded by the Turkic Peoples in the Islamic World. Miasto Przyszłości, 53, 956-959.
32. Haqqulov, M. Y. O. G. L. (2022). Markaziy Osiyoda ilk diplomatik munosabatlar tarixi. Science and Education, 3(10), 385-389.
33. Yunusovich, H. M. (2024). Experiences Related to the Fine Fiber Cotton of Uzbekistan during the Years of Soviet Authority. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 4(9), 129-132.
34. Ozodlik va mustaqillik g‘oyalarini, A. O ‘RTA OSIYO XALQLARINING OZODLIK ORZUSI BO ‘LGAN “TURKISTON MUXTORIYATI” Haqqulov Mehriddin Yunusovich.
35. Azizovich, G. A., Vahobovna, S. G., & Haqqulov, M. Y. O ‘RTA OSIYO OLIMLARINING KARTOGRAFIK MEROSI.
36. Haqqulov, M. (2024). TURKISTON OZODLIGINING JARCHILARI. Medicine, pedagogy and technology: theory and practice, 2(11), 154-159.
37. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). BUXORO OCHILGAN MUZEYLARNING TASHKIL TOPISH TARIXI. Modern Science and Research, 4(1), 248-256.
38. Srojeva, G., Gulyamov, A., & Haqqulov, M. (2025). XVII ASRDA BUXORODA ABDULAZIZXON MADRASASINING QURILISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. Modern Science and Research, 4(1), 471-478.
39. Boltayev, O. (2024). QO’QON XONLIGINING XVIII ASR SO’NGI CHORAGIDA BUXORO, XIVA VA KO’CHMANCHILAR BILAN OLIB BORGAN DIPLOMATIYASI. *Modern Science and Research*, *3*(10), 64-68.
40. Obid o’g’li, B. O. QO’QON XONLIGINING XVIII ASR SO’NGI CHORAGIDA BUXORO, XIVA VA KO’CHMANCHILAR BILAN OLIB BORGAN DIPLOMATIYASI.

41. Boltaev, O. (2024). BUKHARA'S CARAVAN TRADE AND ITS ROLE ON THE SILK ROAD. *Analytical Journal of Education and Development*, *4*(10), 293-297.
42. Boltayev, O. (2024). XX ASR BOSHLARIDA GERMANIYA VA TURKIYA ITTIFOQINING MARKAZIY OSIYOGA TA'SIRI. *Modern Science and Research*, *3*(12), 556-564.
43. Boltayev, O. (2023). A GENERAL DESCRIPTION OF THE POLITICAL AND DIPLOMATIC PROCESSES IN CENTRAL ASIA IN THE MIDDLE OF THE 18TH CENTURY. *Modern Science and Research*, *2*(9), 145-149.
44. Boltayev, O. (2025). TARIX FANI UCHUN YOZMA VA OG'ZAKI MANBALARNING SHAKLLANISHI. *Modern Science and Research*, *4*(1), 909-917.
45. Xayrullayev, U. (2024). THE IDEA THAT MADE THE OTTOMAN STATE GREAT (RED APPLE II). Modern Science and Research, 3(2), 1071-1073.
46. Xayrullayev, U. (2024). BRIEFLY ABOUT THE" RED APPLE" MYTHOLOGY OF THE TURKS. Modern Science and Research, 3(1), 568-572.
47. Umidjon, X. (2024). Literacy and Information Exchange in the Ancient East and West. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 4(3), 179-183.
48. Xayrullayev, U. (2024). THE POSITION OF CENTRAL ASIAN GOVERNORSHIPS DURING THE PERIOD OF THE TURKISH KHANATE AND THE ARAB INVASION.
49. Xayrullayev, U. (2024). EFTALLAR DAVLATI VA TURK XOQONLIGIDA HUKMDORLIK LEGITIMATSIYASI. Modern Science and Research, 3(12), 843-851.
50. Xayrullayev, U. (2024). TURK XOQONLIGI VA ARABLAR BOSQINI DAVRIDA O'RTA OSIYO HOKIMLIKLARINING MAVQEYI. Modern Science and Research, 3(12), 339-343.
51. Xayrullayev, U., Sayfutdinov, F., & Rahmonova, S. (2025). SHAYBONIYLAR DAVLATI VA USMONLI TURKLAR DAVLATI O'RTASIDAGI DASTLABKI ALOQALAR TAVSIFI. Modern Science and Research, 4(1), 147-154.
52. Xayrullayev, U. (2025). BUXORO VILOYATINING IQTISODIY HOLATI (1990-1991 YILLAR). Modern Science and Research, 4(1), 1018-1024.
53. Umidjon, X. (2023). 1918-1939-yillarda Polshaning ichki siyosatidagi o'zgarishlar. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 42(42).

54. Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna. (2024). ILK UYG'ONISH DAVRI NAMOYONDALARNING DIDAKTIK QARASHLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNI TARIX FANIGA QIZIQTIRIS METODIKASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14520996
55. Toshpo’latova, S. (2024). TARIX FANINI O’QITISHDA SAMARALI METODLAR. *Modern Science and Research*, *3*(11), 774-782.
56. Тошполатова, Ш. (2024). THE PRESENT IRANIANS. *Журнал универсальных научных исследований*, *2*(5), 453-462.
57. Toshpo’latova, S. (2024). BUXORODAGI SAROYLAR. *Modern Science and Research*, *3*(5), 522-529.
58. Toshpo’latova, S. (2024). O’RTA ASRLARDA OILA PEDAGOGIKASIGA OID FIKRLAR. *Modern Science and Research*, *3*(12), 353-361.
59. Toshpo’latova, S., & Xudoyqulov, S. (2024). History And Ethnology Of Olot District. *Modern Science And Research*, *3*(5), 148-151.